
Свештеник Александар Стаменковић

УЧЕШЋЕ ЛАИКА У ИЗБОРУ КЛИРИКА У ВИЗАНТИЈСКОМ ЦАРСТВУ ОД IV-VIII ВЕКА

Увод

У овом раду указујемо на историјско-богословске околности рановизантијског доба које су имале утицај на учешће лаика (=верника) у избору кандидата за службу у клиру и које су узроковале појаву еклисиолошких недоследности у овој области лаичке службе. Нови односи између Цркве и Римске империје од IV века имали су за последицу и појаву нових односа и збивања унутар саме Цркве. Нека од тих збивања мењала су аутентичну ранохришћанску праксу и утицала су на потискивање лаика са положаја њиховог служења. Она су претила да доведу до дисхармоничног подвајања Цркве на два дела – на клир и на лаике. Управо поменуто подвајања испољавала су се како у области свештенодејства разбијањем јединства евхаристијског сабрања, тако и у области црквене управе – посебно на пољу учешћа верника у избору клирика.

1. Последице миланског едикта

Заслуге цара Константина Великог не огледају се само у коренитој промени и стабилизацији односа између Цркве и државе, већ и у важним променама које су се одразиле на унутрашњи преокрет, на саму хришћанску свест.¹ Његова победа над царем Максенцијем (312.г.) повезана је са његовим коначним опредељењем за Хришћанство.² Одмах следеће године уследио је Милански едикт: „Одлучили смо... да дозволимо и хришћанима и свима другима слободу избора и да следују вери коју би они желели... Сва добра морају бити враћена хришћанској заједници (телу хришћана) твојим старањем без икаквог закашњења и у потпуности” и др.³

¹ А. Шмеман, *Историјски пут Православља*, Атос-Цетиње 1994, 101-106.

² Eusebius, *The Life of the Blessed Emperor Constantine*, Internet: www.fordham.edu/halsall/basis/vita-constantine.html, Book I, 26-39, 02.10.2006. Уп. Ј. Памфил, *Црквенска Историја*, Београд 1871, књ. 9, гл. 9.

³ Р. Поповић, *Васељенски Сабори - Одабрана документа*, Србиње-Бео-

Мир у Римској империји за хришћане, који долази са царем Константином и Миланским едиктом, ипак је носио са собом и одређене проблеме. Почетак пада духовног и моралног нивоа живота хришћана с краја III века, као већ постојећи проблем, даље се продубљује због прилива незнабожачког становништва у Хришћанство. Због привилегија и повластица Хришћанству, које је почео најављивати Милански едикт и које су даље расле захваљујући новим заслугама цара Константина, долази до уласка и приступања у Цркву великог броја становника Римске државе. То ће даље довести до нежељене појаве *великог броја номиналних хришћана*, што опет даље оставља последице на функционисање свих области службе у Цркви. Настале су последице како у *разбијању јединства евхаристијског сабрања*,⁴ тако и у области црквене управе.

Посебан утицај на црквено управљање тога времена и настанак проблема у тој области оставило је све веће угрожавање јединства Цркве – опасност од раздвајања Цркве на клир и лаике. Настанку овог подвајања допринео је на известан начин и престанак прогона хришћана. У новим историјско-политичким околностима, „када су прогони престали, олабавило је понајприје посве опћенито заједништво између клера и лаика, које се у претконстантинској Цркви скрајње интензивно доживљавало, јер га је обликовало исто очекивање мучеништва”.⁵ Ранохришћанско схватање мучеништва и јединствен однос чланова Цркве према овом подвигу претрпели су *промене* у новој епохи Хришћанства. У црквеној свести све се јасније формирала *идеја*, непозната раној Цркви, да је подвиг мучеништва преваходно намењен монаштву и клиру, а не толико верницима. Подвиг и „сјај мучеништва прелазео је сада, према мишљењу многих, све више и више на аскете и монахе, чији се начин живота радо... вредновао као некрвно мучеништво, тако да је, иако нехотице, створио јасну разлику између себе и вјерничке масе”.⁶ Другим речима, тиме што је (бескрвно) мучеништво погрешно идентификовано преваходно са животима монаха и клирика, учињен је и корак даље ка њиховом раздвајању од широког круга верног народа.

Аутентичном остварењу лаичке службе препреке су биле и поједини *царски декрети*, којима је намена била да регулишу положај клирика у

град-Ваљево 1997, 181-182. Cf. K. Baus, *Crkva carstva u okviru carske vjerske politike*, u: *Velika povijest Crkve*, sv. II, Grupa autora, priredio H. Jedin, Zagreb 1995, 6-7.

⁴ ”И *евхаристијска* побожност заостаје сада код већине кршћана за навијештаним идеалом, јер се проповијед све више тужи како се све мање или нередовито посјеђује служба Божја, поготово у великим опћинама Истока и Запада. Ту сада све више одскаче језгра заузетих кршћана од већине чланова црквене опћине који налазе пут до цркве само на великим благоданима црквене године или пак у некој посебној прилици”. K. Baus, *Nutarnji crkveni život između Niceje i Kalcedona*, u: *Velika povijest Crkve*, sv. II, Grupa autora, priredio H. Jedin, Zagreb 1995, 304-305. Уп. Н. Афанасјев, *Трпеза Господња*, Цетиње 1996, 139-140.

⁵ K. Baus, *Nutarnji crkveni život*, 318.

⁶ *Ibid.* Уп. Током IV века ”положај лаика све више постаје пасиван. Лаици су они који су вођени, док су клирици вође које, на крају, изражавају Цркву у потпуности”. Г. Мандзаридис, *Социологија Хришћанства*, Београд 2004, 58-59.

Византијском царству. Убрзо након Миланског едикта, „држава је признала не само посебни положај клера како је до сада вредио унутар Цркве, него је клер, осим тога, подјелјивањем одређених права у успоредби с просјечним грађанином или с разним групама занимања постао јасно привилегираним сталезем”.⁷ Прокламовани декрети су имали превасходно намеру да ослободе свештенослужитеља појединих обавеза према држави у циљу његовог растерећења за вршење пастирских активности. Међутим, при томе су се нехотице појавиле и нежељене последице – клир се се све више формира као посебан *сталез*, издвојен из црквеног заједништва. Даље последице се огледају у томе што је „клер диференцирањем служби и, још већма, проширивањем својих задаћа и надлежности у душобрижништву стекао толико ауторитета и јавног утјецаја да дотадашњи положај лаика није могао остати недирнут”.⁸ Промене у лаичкој служби огледају се у чињеницама да је сада у базилици народ „просторно јасно одијељен од простора за клер, у који не смије приступити ниједан лаик”; у црквеним „процесијама обликује се неки поредак према положају, гдје клер, монаси и дјевице и удовице претходе »пуку«” и сл.⁹ Промене у служењу лаика и у њиховом односу са клиром огледају се и у стремљењима да се свештенству наметне безбрачност као нарочита разлика у односу на вернике. Према неким, све распрострањенијим (али не и аутентичним) схватањима, безбрачност би требало да буде одлика клира, као оних који су позвани светости, али не и лаика, који су све више сматрани *световњацима*.¹⁰

Настанку подвајања између клирика и лаика посебно су доприносили и извесни други фактори, нпр. недоследности у пастирском деловању појединих клирика, са једне стране, док су са друге стране и верници у многоме имали удела у стварању и продубљивању ове нежељене раздвојености. Стога ће на управо поменуте проблеме бити усмерена даља пажња и излагања у овом поглављу.

2. Одстрањивање лаика из учешћа у избору кандидата за клир

Ранохришћанско устројство служби у Цркви подразумевало је чињеницу да су *сви верници имали удела у избору кандидата за место клирика*.¹¹ Међутим, од IV века ситуација почиње да се мења. Лаици су

⁷ Цар Константин је извесним декретима ослободио клир ”такозваних мунера, одређених услуга према држави, као што је нпр. била дужност да се прихвати служба декуриона, да се дужно збрине царска свита или пак војска на пролазу или да се врше неки присилни радови (*munera sordida*), како би му тако омогућио неограничено вршење његових црквених задаћа”. К. Вaus, *Nutarnji crkveni život*, 270-271.

⁸ *Ibid.*, 318. Уп. Ј. Поповић, *Опћа црквена историја*, Сремски Карловци 1912, том I, 491.

⁹ К. Вaus, *Nutarnji crkveni život*, 319.

¹⁰ Уп. А. Лебедев, *Свештенство древне васељенске Цркве*, Београд 2002, 150.

¹¹ ”Нека се за Епископа поставља (*ordinetur*, $\chi\epsilon\rho\tau\omicron\nu\epsilon\iota\nu$ =*хиротонише*) онај који је изабран од свега народа, (који је) беспрекоран. Када његово име буде речено и кад буде од свих прихваћен, окупиће се народ са Презвитерима (=свештеницима) и присутни Епископи, у дан Недељни (*die Dominica*, $\kappa\upsilon\rho\iota\kappa\eta$ =*дан Господњи*). Пошто су

почели да уносе немире у црквени поредак. Тако, на пример, шездесетих година IV века било је потребно изабрати новог епископа за упражњену Римску катедру. Један од кандидата био је и будући папа Дамас I (366-384), а са друге стране налазио се његов противкандидат Урсин. Око ове двојице кандидата формирале су се две противничке групације и њихови супротстављени интереси отишли су тако далеко да је то сучељавање ескалирало у праве сукобе.¹² Пример за ово јесу и немири настали поводом избора за Ефеску катедру, на коју су претендовали Васијан и Стефан, о чему је расправљано на IV Васељенском Сабору. Такође, овде се могу додати и нереди из V века, настали као последица истовременог избора двојице римских папа – Симаха и Лаврентија.¹³

Црква је морала да тражи решење за коначно заустављање оваквих немира. Као резултат таквих напора настало је више канона који регулишу ова питања. Сви они сведоче о смањеној или потпуно укинutoј улози лаика у избору кандидата на место клирика. Тако, Лаодикијско 13. правило наводи да „не треба маси (τοῖς ὄχλοις = светини /Милаш/) допустити да учествује у изборима оних који ће бити постављени за свештенство”. У погледу схватања овог канона постоје различите тенденције: једна мишљења нагињу ка томе да је „Сабор у потпуности искључио црквени народ од учешћа у избору лица која се постављају на свештеничку службу”, док су друга окренута претпоставци да је „био искључен само пук, дакле људи најнижег социјалног и економског статуса”. Временом, овај „други његов смисао је попримио ширу прихваћеност”.¹⁴

Први Васељенски Сабор одређује четвртим правилом да епископ треба да буде постављен од стране епископа и да „потврда тог догађаја припада у свакој области митрополиту”. Према истраживањима и мишљењу архиепископа П. Улијеа, ово правило *не искључује лаике* из избора за епископа. Он сматра да Оци нису хтели да се превише мешају у локалне обичаје и праксу, које су по својој форми највероватније вариране од места до места, односно тамо где су верници учествовали са мање или више утицаја у избору клирика, или пак у рецепцији, тј. прихватању валидности рукоположења.¹⁵ О могућности учешћа лаика у избору епископа потврђују

сви сагласни, нека ови (Епископи) ставе руке на њега”... Иполит Римски, *Апостолско предање*, 2. Уп. Н. Афанасјев, *Екклесиологија ступања у клир*, Вршац 2003, 8.

¹² ”Најпре су се те две партије три дана тукле на улицама. Затим је, после неког времена, дошло до сукоба између Дамасових и Урсинових присталица у базилици Сицинина, то јест у цркви; ту је после покоља пронађено 137 тела; коначно, после још неког времена, када су Дамасове присталице однеле превагу, у другој базилици је пронађено још 160 мртвих тела: убијени су овога пута припадали урсиновцима”. А. Лебедев, *нав. дело*, 169. Cf. К. Vaus, *Nutarnji crkveni život*, 239-240.

¹³ А. Лебедев, *нав. дело*, 170-171.

¹⁴ Н. Афанасјев, *Ступање у клир*, 39.

¹⁵ ”Што се тиче улоге других клирика и лаика у избору њиховог епископа, никејски Оци не говоре о томе зато што, нема сумње, они нису желели да уведу неку промену у постојећу праксу нити угушивањем те праксе нити доношењем посебних поступака који важе за све”. Р. L’Huillier, *The Church of the Ancient Councils*, St. Vladimir’s Seminary Press-New York 2000, 40. Треба нагласити да у IV и V веку ”позив у неку црквену службу услиједио би начелно избором што би га провела сва опћина, клер и пук,

и сами Оци Никејског Сабора у *Посланици* упућеној црквама у Египту.¹⁶ Неки историчари истичу да је верни народ учествовао и при избору једног низа римских епископа.¹⁷ Ипак, коначно се може закључити да, иако 4. канон „није укинуо учешће лаика у избору епископа, он је и поред тога подвукао [=нагласио] пресудну улогу јерархије”.¹⁸ Архиепископ П. Улије сматра да то одговара новим околностима IV века – „новом врстом односа између Цркве и државе”, као и чињеници „великог повећања броја верника, што је допринело слабењу духовних квалитета верника”. Занимљиво је навести и тврђење архиепископа Улијеа. Он сматра да учешће лаика у овом сегменту црквене управе заправо „никада није било потпуно угушено у Православљу; неколико аутокефалних црква сачувале су то учешће, или су га поново увеле, и у наше време”.¹⁹

Апостолске Установе говоре на ову тему у својој VIII књизи, где се иза описа молитве за рукоположење епископа, наводи да „након што су за њега [=новог епископа] измољене све ове ствари, нека остатак свештенослужитеља изговара – Амин, а заједно са њима и сав народ”.²⁰ Ове речи *Апостолских Устанаова*, такође, јесу сведочанства о учешћу верних у постављењу епископа из периода преласка једне епохе у другу. У канонима V века, такође, могу се наћи сигурни указатељи о разматраној пракси лаика. Правило 50. Картагинског сабора (419. г.) наводи следеће: „... и пред самим народом, коме ће се (дотични) рукополагати, нека се најпре испитају лица која се противе, а затим нека се разберу и њихови наводи, па кад се (дотични) покаже чист пред лицем народа, нека се тада хиротонише”. Епископ Н. Милаш тврди да ово правило заправо представља потврду оних тумачења 4. канона I Вас. Сабора, која говоре о верификовању права народу да бира лице које жели себи за епископа.²¹

Посебно занимљиво у овом контексту јесте и 28. правило IV Васељенског Сабора. У тексту канона указује се да цариградски патријарх рукополаже митрополите, „пошто се (тамо), сходно обичају, спроведу сагласни избори, и њему поднесу (кандидати)”. Оно што привлачи пажњу јесу поменути *избори* и питање на шта се они односе. Ови *избори* се могу довести у везу са другим документима Халкидонског Сабора, у којима *царски великодостојници* кажу да архиепископ Цариграда треба да „има самосталну власт да хиротонише у окрузима азијском, понтијском и тракијском тако што би се окупило мноштво клирика сваке митрополије, великаша и угледних људи, затим сви епископи области или бар они који су од већине

при чему се облик судјеловања пука знатно разликовао од мјеста до мјеста”. К. Vaus, *Nutarnji crkveni život*, 268-269.

¹⁶ О томе сведочи њихова *Посланица* црквама у Египту: „... и ако народ хтедне да тога изгласа, и потврди (га) Александријски (Архи)епископ”. *Посланица Сабора у Никеји Египћанима*, у: А. Јевтић, *Свештени Канони Цркве*, Београд 2005, 63.

¹⁷ К. Vaus, *Nutarnji crkveni život*, 269.

¹⁸ P. Huillier, *op. cit.*, 41.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Apostolic Constitutions*, 8, 5, Internet: www.ccel.org/ccel/schaff/anf07.txt, 07.06.2006.

²¹ Н. Милаш, *Правила Православне Цркве са тумачењима*, Шибеник 2004, Том II, 185.

уживали поштовање, и изабирао би се онај кога ова поменута лица признају за достојног да буде епископ митрополије, и у име свих који су га бирали био би стављен на располагање најсветијем архиепископу царског Константинопоља”.²² Сачувени документ *царских великодостојника* представља разјашњење Халкидонског 28. правила у вези са питањем *избора* митрополита. Према наведеним чињеницама из поменутог документа, „при избору митрополита треба да се окупе околни епископи и да заједно са локалном Црквом обаве избор”, тј. тачније речено „не ради се о целом црквеном народу, него само о једном његовом делу, и то о имућном и ономе који заузима висок положај”.²³ Овакво уређење није новина у смислу *избора* архијереја, јер не може а да се не уочи његова сличност са лаодијским 13. правилом. И према једном и према другом правилу, у избору архијереја учествују само одређени (угледнији) друштвени слојеви верног народа, док је обичан народ (у 13. лаодик. пр.: ὄχλοις=светина) изузет од те привилегије.

Век касније, овакав принцип озакоњен је и грађанским правилима Византије. Новела 123. цара Јустинијана каже да се из читавог верног народа само угледним грађанима даје компетентност за учешће у избору епископа. Сви остали верници су одстрањени из таквих догађаја.²⁴

Треће правило VII Васељенског Сабора говори о томе да „треба произвођени у епископство да од епископа буде биран”. Ово правило у свом тексту дословно цитира текст 4. канона I Васељенског Сабора и настало је под његовим утицајем. Због тога поруку наведених речи канона треба поистоветити са смислом и значењем 4. Никејског правила, о којем је већ било речи. Међутим, од значаја је и онај део 3. правила (VII В.Саб.) који се односи на грађанску власт и властодршце: „сваки избор епископа или презвитера или ђакона, који бива од властодржаца, да буде неважећи”. Овај део канона се позива на 30. апостолски канон: „Ако се који епископ послужи световним властима, да преко њих задобије Цркву (=епископију), нека буде свргнут и одлучен; и сви који с њим опште”. Сходно наведеном, може се рећи да је основна намера и циљ овог дела канона (3. правила VII В.Саб.), као и апостолског 30. правила, да се укаже на негативне тенденције верника из тих времена,²⁵ али и да се *защитити* правилан процес избора епископа од несавесних лаика, који су злоупотребљавали моћ грађанске власти у намери да нерегуларно утичу на избор епископа у Цркви.

Слични еклисиолошки проблеми јављали су се и у западним областима Империје. Сведочанства за нашу тему можемо наћи у текстовима канона сабора одржаног у Елвири 306. године (Шпанија). Познати канониста Хамилтон Хес каже да су правила овог сабора од „великог значаја како за дисциплинске мере тако и за организационе проблеме са којима се Црква тада *суочавала*”,²⁶ тј. тадашњи проблеми приморали су Цркву да у форми

²² Цит. према: Н. Афанасјев, *Ступање у клир*, 42.

²³ *Исто*, 42.

²⁴ Уп. А. Лебедев, *нав. дело*, 172.

²⁵ Cf. К. Baus, *Nutarnji crkveni život*, 269.

²⁶ Н. Hess, *The Early Development of Canon Law and the Council of Serdica*, Oxford 2002, 40.

канона пружи кроз знање Светих Отаца одговоре донете у Духу Светоме. На тај начин канони откривају праксу, свест и схватања Цркве онога времена. У двадесет и четвртом канону Елвирског сабора пише да „појединци не треба да буду примљени као клирици ни у једној другој провинцији осим у оној где су они били крштени”, јер „иначе њихов живот не би био познат онима који их испитују”.²⁷ Сам текст канона указује на чињеницу да је било неопходно да живот будућег клирика буде познат и стављан на процењивање онима који ће га испитивати, тј. већем броју чланова помесне Цркве. Они који испитују кандидата *требало* је свакако и да дају своју сагласност за будућег свештенослужитеља. О том начелу саглашавања и сведочења лаика говоре и други текстови хришћанског Запада и на то начело биће усмерена даља пажња у овом раду јер се оно тиче самог средишта лаичке улоге у Цркви Христовој.

Сабор у Арлу у јужној Галији, одржан 314. године, својим 20. каноном дао је одређења за рукоположење кандидата у епископски чин. Уколико за чин рукоположења „није могуће да буде присутно седам епископа, нека се онда они не усуђују да рукополажу кандидата са мање од три епископа”.²⁸ Канониста Ј. Хефеле указује у својим коментарима 20. правила на сличност његову са 4. правилом I Васељенског Сабора, односно на чињеницу да из сличности текста ова два канона треба да произлази и сличност њихових порука.²⁹ У овом раду изложени су већ раније коментари за никејско 4. правило: „иако овај канон није укинуо учешће лаика у избору епископа, он је и поред тога подвукао [=нагласио] пресудну улогу јерархије”.³⁰ Управо наведени закључак могао би се прихватити као једна од главних порука 20. правила за лаичко сведочење и саглашавање у изборима клирика.³¹

Богословско поимање улоге лаика у избору клирика заснивао је Блажени Августин (+430) на учењу Светог Кипријана Картагинског (+258). Нарочито је важна XIV посланица Кипријанова у којој он пише да ништа несме бити учињено „без савета клирика и без сагласности лаика”.³² У контексту теме овога рада то значи да је у црквеној свести по-

²⁷ С. Ј. Hefele, *A History of The Christian Councils*, Vol. I, Edinburgh 1872, 130. Превод и тумачења - Интернет: www.cristoraul.com/readinghall/Western-Civilization-Jewels/HEFELE/Book-1/13.html, 18.02.2015. (<https://archive.org/stream/historyofcouncil00hefeuft#page/146/mode/2up>, 18.02.2015.)

²⁸ *Ibid.*, 195.

²⁹ *Cf. Ibid.*

³⁰ P. Huillier, *op. cit.*, 41.

³¹ Уз коментаре ова два канона занимљиво је још навести, у једном ширем контексту лаичке службе, да је „Елвира био последњи сабор на Западу за који постоје писани документи о учешћу лаика на њему”, док је „Арл био први сабор на Западу за који не постоје никакви извештаји о присуству лаика на њему”. Канониста Х. Хес сматра да управо наведена чињеница „не мора да значи да је народ Арла био одсутан са саборских протокола, већ да недостајање извештаја о њима - како се чини - одражава корак напред ка коначној клирикализацији саборске теорије и праксе”. Стиче се утисак да на онај постепени начин како су лаици потискивани из учешћа за избор клирика тако су потискивани и из активности у црквеним саборима. Н. Hess, *op. cit.*, 43.

³² *Cf.* Y. Congar, *Lay People in the Church, a study for a theology of laity*, Westminster 1965, 245.

стојало схватање о неопходности да у верном народу заживи *саглашавање* (=прихватање, рецепција) за новоизабраног кандидата за место свештенослужитеља. Овакво схватање о *саглашавању лаика* било је приоритетно начело у папским посланицама и канонској традицији Запада. Римски папа Целестин I (+432) нагласио је у својој *IV Посланици* да „епископ не сме бити наметнут верницима противно њиховој вољи”, а ове управо наведене речи цитиране су касније и унете у каноне који су донети на саборима у Орлеану и Паризу, 549. и 557. године.³³ Међутим, како је историја хришћанства на Западу показала, црквена *пракса* избора клирика све више добија облик у коме је *све мање* заступљена улога верног народа. Различите историјско-богословске околности довеле су до управо наведених *промена* и *одступања* од оне *праксе* о којој сведочи Елвирски сабор, Св. Кипријан и Блажени Августин. Један од најчешћих разлога био је то што се „опћина не може сложити око једног кандидата или пак бира некога тко је неприкладан”.³⁴ Улога лаика у избору свештенослужитеља смањује се све више тако да се временом „круг лаика своди на друштвено водећи слој чланова заједнице као што су куријалци, сенатори итд”... Овај угледнији слој друштва утицао је на избор клирика тако што се договарао „унутар својега круга, док је остали пук [*народ*] још само акламирао”.³⁵

Примена еклисиолошких начела у пракси избора клирика имала је сметње посебно услед недоследности које су долазиле од стране државне власти. Тенденције да световна власт *незаконито* утиче на избор епископа јављају се већ у IV и V веку када се „свјетовни ауторитет укључује у за- посједање испражњених бискупских сједишта, било преко виших чиновника било захватом самога цара, а да није било *никаква законска темеља за то*”.³⁶ Карактеристичан пример је догађај с краја IV века када је цар Валентијан II (383-392.) пао под утицај групе чиновника која је покушавала да пружи подршку аријанству и да му обезбеди јак положај у Милану. Сумњиве намере у царским одлукама кулминирале су када је Валентијан позвао Амвросија, епископа Миланског, на *царски суд* који би установио да ли је Амвросије „правоваљани милански бискуп или аријевац Ауксенције”.³⁷ Демантујући царева претензије да утиче на *избор* и *постављење епископа*, Свети Амвросије је упутио писмо државним властима у коме каже да је невалидно да цар „својата себи *одлуку* у вјерским питањима за коју је

³³ *Ibid.*

³⁴ Пракса избора клирика у западним областима Империје добија све више облик у коме „смањивању лаичког елемента одговара све већи утјецај бискупâ црквене покрајине, чему је често разлог што се опћина не може сложити око једног кандидата или пак бира некога тко је неприкладан”. Уколико дође до случаја да се „ни бискупи не би слагали у својем избору, припала би посљедња одлука метрополиту”. Известан изузетак представља област „средње Италије, гдје [папа] посједује метрополитска права... [и где он] захваћа у избор само кад му се подастиру спорни случајеви, иначе се ограничава на то да упозорава како се морају одржавати опћеважеће изборне норме”. К. Baus, *Nutarnji crkveni život*, 269.

³⁵ К. Baus, *Nutarnji crkveni život*, 269.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ К. Baus, *Crkva carstva*, 85.

једино мјесто бискупска синода у некој цркви”.³⁸ Недоследност се открива у томе што император неадекватно преноси своју световну власт и световно *расуђивање* на простор хришћанског живота мимо сведочења Цркве Христове.

Учешће лаика у бирању клирика на хришћанском Западу, у периоду од IV века па надаље, попримало је све више облике немира и узурпације у припремама за различите црквене изборе. Долазило је до „таквих злоупотреба да су хришћански послови били толико изобличени и корумпирани политиканством државника да је Црква настојала да се ослободи колико год је могуће више повезаности лаика са изборима за епископа”.³⁹ У животу и обичајима Цркве на Западу учвршћивала се *пракса* у којој се смањивао значај улоге лаика у изборима кандидата за свештенослужитеља. Такве промене у *црквеној пракси* одражавале су се, у већој или мањој мери, и на црквено законодавство. Тако, на пример, крајем V века папа Геласије I планирао је јачање хришћанске мисије и као њену основу видео је обнову клира. У том циљу донео је одређене *декреталије* којима се треба руководити приликом *избора* кандидата за клир и приликом његовог каснијег образовања.⁴⁰ Списи папе Геласија представљају (делимичан) покушај да се очува ранохришћанска пракса избора клирика - у оној мери у којој су дозвољавале околности његовог понтификата.⁴¹ У VI веку цар Јустинијан је захтевао да има *право* да потврди новоизабраног епископа Рима, а *овлашћење* да то учини дато је егзарху Равене, царском представнику у североисточном делу Италије. Овим овлашћењем била је условљена Црква у Риму и поједине њене *одлуке* скоро све до краја VII века јер до тог периода „императори су захтевали огромну суму новца за узврат потврђивања понтификата”.⁴² Постепено се „Црква, која се усложњавала у свом устројству, усредсређивала у званичним *документима* ... на развој (хи)јерархијских служби и на њихова права. Лаици, када су узимани у обзир у описима тих *докумената*, већином су описивани као *примаоци* оних акција које су њихови свештеници и епископи предузимали”.⁴³ Дакле, лаик - члан Народа Божијег, све више преузима улогу *пасивног примаоца*, а све мање је препознаван као

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Y. Congar, *op. cit.*, 246.

⁴⁰ Успешно пастирско послање Цркве види Геласије у „марном, савјесном клиру” и у том циљу „обимним *декреталом* сажима смернице за *избор* подмлатка, за његову изобразбу, за душобрижничку дјелатност...” E. Ewig, *Latinska Crkva na prijelazu u rani srednji vek*, u: *Velika povijest Crkve*, sv. II, H. Jedin, Zagreb 1995, 597.

⁴¹ Приликом једног епископског избора крајем V века, када су епископи хтели да између себе одлуче о кандидату, папа Геласије је тражио да у избору учествују и клир и народ. *Ibid.*

⁴² J. O’Callaghan, *Electing Our Bishops: How the Catholic Church Should Choose Its Leaders*, Lanham 2007, 38.

⁴³ „Оваква неуравнотеженост настављала се све до новијих времена - до II Ватиканског сабора”. Сматра се да је овај сабор покушао да унесе извесне промене у поимању лаичке службе у духу аутентичног хришћанства. Voice of Lay Education Group, *Responsibilities and Rights of the Laity*, <http://www.votf.org/vor/rights-and-responsibilities-laity/47>, 20.02.2015.

онај који најпре *активно учествује* у области свештенодејства (литургији) а затим и у области црквене управе (у избору клирика) - *активним расуђивањем и сведочењем*, како је то било у пракси древне Цркве у прва три века Хришћанства.

Делимично или потпуно одстрањивање верних из избора кандидата за место клирика одразило се на црквено-канонско законодавство што са своје стране представља доказ извесне промене у функционисању у области управљања у Цркви. Поводом тих питања, постоје мишљења да „основна тенденција законодавства васељенских и помесних сабора у погледу начина избора епископа се састоји у постепеном ограничавању права учешћа народа у њему”.⁴⁴

3. Недоследности у клиру које су доприносиле његовом удаљавању од лаика

Удаљавању верних и припадника клира доприносило је и несавесно деловање *појединих* клирика. О проблемима тог периода писао је Јован Златоусти. Његове пастирске критике јесу биле „евангелски суд над савременошћу, над тобожном црквеношћу живота у којој су... многи налазили превремено спокојство у хришћанском друштву IV века”.⁴⁵ Златоустог је забрињавало морално стање како код верних тако и код клирика. Бринуле су га такве прилике, али „више од свега – прећутно одустајање од виших захтева и идеала... и то не само међу обичним верницима, него и у клиру”.⁴⁶

Један од узрока ових проблема јесте то што *није довољно посвећивана пажња* при избору кандидата за свештенослужитеља.⁴⁷ Ово је, опет, последица постепене промене *начина избора клирика* у односу на начин какав је био у раној Цркви – а био је уз учешће лаика, тј. уз учешће целе Цркве. Поменуте недоследности имаће за последицу да у клир почињу да улазе и лица којима нису примарни мотиви спасење чланова Цркве.

Поједини *канони*, настали у овом периоду, указују да су се извесне недоследности јављале и код неких припадника свештенства. *Поједини* свештеници тога времена показивали су слабости у погледу среброљубља, бавили су се зеленаштвом,⁴⁸ нису остајали на служби у својим парохијама,

⁴⁴ Н. Афанасјев, *Ступање у клир*, 27.

⁴⁵ Г. Флоровски, *Источни Оци IV века*, Врњачка бања 1997, 317.

⁴⁶ *Исто*, 323.

⁴⁷ Први Васељенски Сабор покушао је то да исправи својим 9. каноном, у којем се наводи следеће: ”Ако су неки непроверено постављени за презвитере, или (претходно) испитивани исповедише своје грехе, па и признавши их, људи, идући противу канона, положише на њих руке, такве (иако рукоположене) канон не допушта (да остану у клиру). Јер беспрекорност тражи Католичанска Црква”. Цит. према: *Свештени Канони Цркве*, превод А. Јевтић, Београд 2005, 73.

⁴⁸ У 17. правилу I Васељенског Сабора се наводи: ”Ако се, после ове одредбе, ко нађе да узима камате на позајмљено, или се иначе бави тим послом, тражећи камате, или уопште друго што измишља ради срамне добити, нека буде извргнут из клира”. Цит. према: *Свештени Канони Цркве*, 77.

већ су напуштали поверено им стадо одлазећи у друге градове и сл.⁴⁹ Нажалост, то су само неки од реалних проблема тога времена. И други сачувани списи говоре о лошим појавама код појединих свештенослужитеља IV века. Интриге клирика,⁵⁰ неправилни мотиви за рукоположења,⁵¹ злоупотреба имовине верника од стране клирика⁵²... Дакле, постојао је извештан број таквих лоших примера и они су негативно утицали на верни народ, и тиме *продубљивали већ започети јаз између клира и народа*. Међутим, оно што је даље усложњавало проблем јесте то што се међу вернима раширила лоша навика да такве или сличне преступе клира уопштавају и преувеличавају у својим причама и коментарима. Осмо картагинско правило сведочи да „има много оних који су недоброга (=неваљалога) владања, који сматрају да треба било како да туже Оце и епископе”. У 20. сардичком правилу Оци Сабора кажу да и сами знају „да врло често, због бестидности појединих [верника], подвргавало се презрењу Божанствено и најпоштованије име свештенства”.⁵³ Тако се јавља извесна деструктивна повратна спрега, која сама себе појачава: поједини клирици својим понашањем саблажњавају лаике, а лаици онда својим погрешним коментарима, свесно или несвесно, негативно утичу на клир *каљајући углед свештенства*.

Слична ситуација била је и у каснијим вековима. У трулском 10. правилу наводи се следеће: „Епископ или презвитер или ђакон, који узима камате, или такозване постотке, нека престане, или нека буде свргнут”.⁵⁴ Занимљиво је навести да су и помесни сабори на хришћанском Западу настојали да превазиђу извесна одступања од канонског Предања, која су се јављала код појединих свештеника. Изражавала се забринутост „за морал клерика”.⁵⁵ Тако, на пример, на Сабору у Орлеану, 583. године, одлучено је да се „клерници од ђакона навише не смију бавити каматним пословима, који, очито, нису били кршћанину једноставно забрањени, него само кле-

⁴⁹ Оци Никејског Сабора су 16. правилом одредили: ”Они презвитери, или ђакони, или уопште који се каноном испитују (=клирици), који дрско, немајући пред очима ни страх Божији, нити знајући Црквени канон (*Апостолски* 14-16), остављају своју Цркву, такви никако не требају бити примљени у другу Цркву, него их свакако треба приморати да се поврате у своје парохије (=епархије, тј. *парохије*); или, ако устрају (противећи се), нека буду одлучени”. *Исто*.

⁵⁰ Eusebius, *op. cit.*, 4, 48.

⁵¹ Sozomen, *Ecclesiastical History*, Internet: www.newadvent.org/fathers/2602.htm, Book 8, ch. 6, 21.10.2006.

⁵² *Ibid.*, 8, 9.

⁵³ Многи су хтели да ”смуте и сруше Црквени благопоредок (*εὐταξίαν*)”, и то су намеравали да ураде тиме што ”злобно и клеветнички измишљају некакве оптужбе против Православних епископа..., покушавајући (тиме) ништа друго него да окаљају углед свештенства и да изазову нереде код мирољубивог народа”, каже се у 6. правилу II Васељенског Сабора. Цит. према: *Свештени Канони Цркве*, 88.

⁵⁴ У 19. правилу VII В.С. се наводи: ”Толико је порок среброљубља завладао код управитеља цркава, да неки и од оних који се називају побожни људи и жене, забравивши заповести Господње, заблудеше, и за злато примају оне који приступају свештеничком чину и монашком животу...” Цит. према: *Свештени Канони Цркве*, 218.

⁵⁵ Hans-Georg Beck, *Latinska Crkva na prijelazu u rani srednji vek*, u: *Velika povijest Crkve*, sv. II, Grupa autora, priredio H. Jedin, Zagreb 1995, 628.

рицима, који би се опћенито морали држати далеко од свјетовних послова” (30. правило). Осим Сабора у Орлеану, било је и других сабора на Западу из тог периода, чији се канони односе на наведену проблематику: Сабор у Епаону из 517.г. (4. правило), Сабор у Макону из 585.г. (13. правило) и др.⁵⁶

Овакав ток и развој околности нарушавао је надаље како углед и достојанство свештенослужитеља, тако и место и улогу служења лаика у Цркви. Подвојеност клира и лаика све се више повећавала, доносећи и надаље нове потешкоће и усложњавања.

Закључак

Свим наведеним настојало се указати на две чињенице. Најпре, да су лаици, немирима које су изазивали, у великој мери сами доприносили томе да буду искључивани из учешћа у избору свештенослужитеља, продубљујући тиме подвојеност између себе и клира. И последично даље, као друго – да се то делимично или потпуно одстрањивање верних из избора кандидата за место клирика одразило на канонско законодавство, што са своје стране представља доказ извесне промене у функционисању у области управљања у Цркви. Можемо рећи да се основна тенденција законодавства васељенских и помесних сабора у погледу начина избора епископа састоји у постепеном ограничавању права учешћа народа у њему. У разматрању питања да ли та тенденција маргинализације улоге лаика у односу на рану Цркву води у *погрешном* смеру, може се ипак тврдити да разматрани канони не верификују погрешну праксу, већ управо супротно – настоје да очувају древну праксу у оној мери у којој им то дозвољавају сви новонастали услови.

Priest Aleksandar Stamenković

PARTICIPATION OF LAITY IN ELECTIONS OF CLERGYMAN IN BYZANTINE EMPIRE FROM 4th-8th CENTURY

In this paper we elaborate the historical-theological circumstances which had influence on participation of laity (=believers) in elections of candidate for clergy serving in early byzantine period and which caused appearance of ecclesiological inconsistencies in this area of laity serving. From the 4th century, new relationships between the Church and Byzantine Empire caused appearance of new relationships and ongoings inside the Church itself. Some of that ongoings changed authentical early-christian practice and influenced on displacement of laity from position of their serving. That ongoings threatened to bring to inharmonious separation of the Church in two parts - the clergy and the laity. The above-mentioned separations manifested both in the area of ministration by breaking unity of eucharistic community, and in the area of church administration - especially in the field of laity participation in elections of clergyman.

⁵⁶ *Ibid.*